

Феномен сучасного найманства.

Практика використання ПВК у
сучасних збройних конфліктах:
висновки для України

Марія Кучеренко

Видавець

Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)

Автор

Марія Кучеренко, старший аналітик Центру ініціатив «Повернись живим»

Усі права захищені. Запити щодо рецензійних примірників та інші звернення стосовно цієї публікації слід надсилати видавцю. Відповідальність за погляди, висновки та рекомендації, висловлені в даній публікації, повністю покладається на автора (авторів), і їх інтерпретації не обов'язково відображають погляди чи політику Фонду Конрада Аденауера.

Публікація підготовлена в рамках проекту «Посилення аналітичних спроможностей прийняття рішень у сфері зовнішньої політики за допомогою громадянського суспільства» Центру міжнародної безпеки за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ).

© 2025 Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)

вул. Богомольця Академіка, 5, кв. 1, 01024 Київ, Україна

Тел.: +380444927443

<https://www.kas.de/en/web/ukraine>

© 2025 Центр міжнародної безпеки

вул. Бородіна Інженера, 5-А, 02092 Київ, Україна

Тел.: +380999833140

<https://intsecurity.org/>

Зміст

Практика використання ПВК у сучасних війнах та збройних конфліктах на боці регулярних військ. Поняття ПВК та його кордони	4
---	---

Правове регулювання ПВК у провідних державах світу (США, Велика Британія)	6
---	---

Стан і перспективи законодавчого врегулювання питання найманства в Україні	10
--	----

Висновки і рекомендації для України	12
-------------------------------------	----

Практика використання ПВК у сучасних війнах та збройних конфліктах на боці регулярних військ. Поняття ПВК та його кордони

Найнеобхідніше, що треба зробити, говорячи про приватні військові компанії та практику їхнього застосування, – це чітко визначитись з дефініціями. У випадку, якщо цього визначення і відокремлення не буде, ми неминуче будемо тонути у нав'язаному Росією наративі про те, що геть усе, що називається нею «ЧВК», дійсно є приватною військовою компанією, а світ має прийняти такий підхід.

- ▶ **Приватна військова компанія (ПВК)** – комерційне підприємство, що пропонує спеціалізовані послуги, пов'язані з охороною, захистом (обороною) осіб або об'єктів. Нерідко діяльність приватних військових компаній пов'язана з участю у військових конфліктах, а також зі збором розвідувальної інформації, стратегічним плануванням, логістикою і консультуванням. Може взаємодіяти з урядами, виступати їхніми контракторами, але у даному випадку передбачається ліцензування та певний порядок укладення контракту.
- ▶ **Приватне охоронне підприємство** – це комерційна структура, що надає охоронні послуги. Такі підприємства можуть здійснювати фізичну охорону об'єктів, забезпечувати пропускний режим, реагувати на сигнали тривоги, а також надавати інші послуги, пов'язані з безпекою. Мають проходити ліцензування згідно з законодавством держави знаходження про охоронну діяльність.
- ▶ **Робота спецслужб під чужим прапором, з прямою вертикаллю підпорядкування** – робота окремих підрозділів спецслужб, що можуть носити назви «ПВК», але координуватися напряму вертикаллю тої чи іншої спецслужби. У такому випадку буде відсутнє як законодавство про ПВК у країні походження, так і одна конкретна юридична особа, яка претендує називати себе такою ПВК, з якою теоретично можна було б укласти контракти. Саме про цей кейс йдеться у випадку Російської Федерації і її спроби виставляти групу Вагнера ПВК, спотворюючи рамки того, чим можуть і не можуть являтися ПВК як такі. Насправді, рамка є досить чіткою і діяльність даної групи, підпорядкованої Головному управлінню Генерального штабу Збройних сил РФ (ГУ ГШ ЗС РФ), їй абсолютно точно не відповідає.

Окрім державного законодавства (у випадку наявності), діяльність ПВК також регулюється:

- ▶ документом Монтре – документ, що мав на меті створити керівні принципи з ряду правових та практичних питань щодо діяльності приватних військових та охоронних компаній у період збройного конфлікту. Документ визнає, що усталені норми міжнародного права застосовуються до держав у їхніх відносинах з приватними постачальниками охоронних послуг, та передбачає належну практику стосовно приватних охоронних компаній;
- ▶ організацією ICoCA – International Code of Conduct Association – The Responsible Security Association – організація, що базується у Швейцарії, і здійснює сертифікацію приватних компаній, надаючи, водночас, послуги радників для військових та охоронних компаній на базі Міжнародного кодексу поведінки для приватних постачальників охоронних послуг.

Проте документ Монтре не має обов'язкової юридичної сили, доки його не буде враховано в національному законодавстві. Міжнародний кодекс поведінки для приватних постачальників охоронних послуг також не є обов'язковим ні для кого, окрім структур, що приєдналися до нього.

Правове регулювання ПВК у провідних державах світу (США, Велика Британія)

У Сполучених Штатах Америки ПВК не просто легалізовані, а є надвеликим ринком. Їхня діяльність контролюється Департаментом США, Управлінням з контролю над військовою продукцією. З 2004 року та відповідно до Закону про відповідальність підрядників, ПВК, що базуються в Сполучених Штатах, повинні отримати ліцензію від Управління з контролю за торгівлею оборонною продукцією. Інструкція № 3020/41 під назвою «Персонал підрядників, уповноважений супроводжувати Збройні сили США», прийнята 3 жовтня 2005 року, доповнює ці положення. Ця інструкція не вирішила дебати щодо порогу, необхідного для кваліфікації діяльності ПВК як безпосереднього учасника бойових дій згідно з Женевськими конвенціями та протоколами. Однак вона принаймні уточнила деякі елементи щодо відповідальності ПВК та судового переслідування. У цій Інструкції уряд США встановлює політику та покладає обов'язки на персонал підрядників, уповноважений супроводжувати збройні сили США, яких називають «підрядниками, що розгортаються разом із силами» (CDF). Проте ця Інструкція застосовується лише до підрядників, що працюють у збройних силах США, і не застосовується до підрядників, що працюють в інших урядових органах США або, наприклад, в американських компаніях з реконструкції для виконання місій безпеки. Конкретні права та обов'язки співробітників ПВК, уповноважених супроводжувати збройні сили США, були уточнені наступним чином:

- **Визначення статусу:** будучи розробленими відповідним чином, вони можуть підтримувати військові операції як «цивільні особи, що супроводжують сили». Проте, якщо їх захопить ворожа держава під час міжнародного збройного конфлікту, вони матимуть право на статус військовополонених.
- **Застосування сили:** підрядникам не буде дозволено володіти або носити особисту вогнепальну зброю чи боєприпаси, а також бути озброєними під час операцій у надзвичайних ситуаціях. Але цей принцип має наступний виняток: підрядники, які розгортаються разом із силами, мають право бути озброєними для індивідуальної самооборони в кожному окремому випадку та лише тоді, коли захист військових сил та законна цивільна влада вважаються недоступними або недостатніми.
- **Обов'язки перед законом:** підрядники, які розгортаються разом з силами, повинні дотримуватися міжнародного гуманітарного права та законів США, а також чинного законодавства країни перебування та громадян третіх країн.

- ▶ **Індивідуальна відповідальність:** якщо CDF не мають імунітету від юрисдикції країни перебування на підставі міжнародної угоди або міжнародного права, вони можуть бути об'єктом судового переслідування та цивільної відповідальності з боку США або країни перебування.

З 2007 року прогалину в їхній кримінальній відповідальності у Сполучених Штатах частково заповнив перегляд Єдиного Кодексу військового правосуддя, схваленого Конгресом. Відповідно до цього [перегляду](#), контрактори перебувають під юрисдикцією Військового суду Сполучених Штатів Америки, якщо вони порушують правила ведення бойових дій або беруть участь у злочинній діяльності.

У Великій Британії діяльність приватних військових та безпекових компаній регулюється Законом про приватну охоронну галузь (Private Security Industry Act, 2001). Даним актом було створено окремий орган для нагляду за виконанням Закону – Управління індустрії безпеки (SIA), що звітує Міністру внутрішніх справ. Це структура, що відповідає за ліцензування компаній та осіб, що здійснюють свою діяльність у сфері надання послуг з безпеки, розслідує неліцензовану роботу компаній. Загалом структура [підтримує](#) пріоритети Міністерства внутрішніх справ щодо зменшення тероризму, запобігання злочинності та боротьби з нею, а також забезпечення безпеки у громадах. Компанії або особи, що надає послуги, пов'язані з безпекою, потрібне буде ліцензування за таких умов:

- ▶ у випадку окремої особи – якщо особа, що здійснює охоронну діяльність, виконує роботу, що є частиною договору про надання послуг та включає ліцензовану діяльність (для самозайнятих осіб). Під ліцензованою діяльністю розуміється персональна охорона, охорона з триманням ключів, іммобілізація транспортного засобу (лише Північна Ірландія);
- ▶ у будь-якому випадку, якщо виконуватиметься робота на передовій (frontline) – неважливо, йдеться про працівника, керівника чи компанію.

Американські, британські та ізраїльські ПВК являють собою основу ринку на сьогоднішній день.

Помилка «Вагнера»: чому група Вагнера не може вважатися ПВК. Вживання цього терміну як спроба розмиття суті російської конструкції

Росія намагається називати роботу групи Вагнера роботою ПВК та говорить про своє активне використання ПВК за межами держави. Втім, у випадку групи Вагнера абсолютно очевидно йдеться про описаний вище кейс як роботу спецслужб під чужим прапором, оскільки:

- ▶ в країні немає законодавства, що регламентувало би діяльність ПВК. Законодавство, що регламентує діяльність добровольчих формувань при ЗС РФ або Національній гвардії Росії (Росгвардії), не може вважатися його заміником, адже йдеться не про діяльність приватних компаній, що укладають контракти з

приватними особами. Мова йде про рішення держави щодо створення додаткових формувань при силових структурах. Також не є вирішенням питання надання статусу ветеранів бойових дій, на який з 2023 року мають право представники структур РФ, що прийнято називати «ПВК». Інші «ПВК», окрім групи Вагнера, сформовані під брендом корпоративних, підпорядковувалися напряду Міністерству оборони РФ, не будучи контрактором цієї структури. Одночасно найманство було і залишається криміналізованим згідно з Кримінальним кодексом РФ (ст. 359);

- ▶ відсутня юридична основа – юридичної особи «ПВК Вагнера» не існувало і не існує в Російській Федерації. Попередніми етапами існування групи були проекти «Moran Security Group» та «Slavonic Corps Limited» (вихідці з першої компанії з охорони суден зареєстрували другу в Гонконзі). Але після повернення з першого великого відрядження «Slavonic Corps Limited» у Сирію, її засновники були арештовані в Росії за найманство. Немає жодного формального правонаступництва між цими проектами та групою Вагнера (оскільки юридично неіснуюча структура не може успадкувати нічого жодним чином), окрім певної історії.

Юридичні наслідки для держав, що формують «іноземні легіони» на своїй території; загрози та ризики карного переслідування учасників за статтями про «найманство»

Існує ще одна окрема категорія воєнної діяльності, що буде відрізнятися, і яку хибно атрибутовуватимуть до проблематики ПВК – це питання іноземних легіонів на базі армійських або силових структур тієї чи іншої держави. Наприклад, є кейс Французького іноземного легіону, який є частиною Сухопутних військ Франції, і підпорядковується Міністерству оборони Франції та президенту Франції. Іноземний легіон складається з Командування Іноземного легіону (COMLE) та одинадцяти полків або підрозділів, що утворюють корпуси (дев'ять – на материковій Франції, два – за кордоном). З них шість полків призначені до Командування сухопутних військ (CFOT) у складі своїх об'єднаних воєнних бригад. Вони регулярно беруть участь у зовнішніх операціях (OPEX), внутрішніх місіях (MISSINT) та короткострокових місіях (MCD) французької армії. Два формування за межами материкової Франції є частиною об'єднаної системи. Три окремі формування безпосередньо підпорядковуються Командуванню Іноземного легіону та працюють на благо всієї установи (1-й Іноземний полк, 4-й Іноземний полк та Група вербування Іноземного легіону). Тобто йдеться про одиницю у складі регулярної французької армії і службу на контрактній основі, а не комерційну угоду з певною комерційною одиницею.

Прикладом ще одного аналогічного випадку є діяльність Інтернаціонального легіону оборони України. Це окремі батальйони спеціального призначення безпосереднього підпорядкування командування Сухопутних військ України. Іноземці, що бажають долучитись до цих одиниць, також вступають на контрактну службу. Також в Україні існує Міжнародний легіон при Головному управлінні

розвідки Міністерства оборони України. В цьому випадку доброволець так само вступає на контрактну службу і стає військовослужбовцем Сил оборони України (СОУ). І в першому, і в другому випадках добровольцю надаються ті ж самі матеріальні гарантії, що й українським військовослужбовцям СОУ.

Тобто всупереч російським спробам виставити ситуацію з іноземними добровольцями в лавах Сил оборони України як «найманство», немає жодних передумов називати службу у вищеперелічених одиницях цим терміном, адже:

- ▶ йдеться про службу в регулярних військових підрозділах з наявністю контракту;
- ▶ йдеться про участь у бойових діях у складі збройних сил сторони, що бере участь у конфлікті;
- ▶ йдеться про участь у бойових діях з неприхованим носінням зброї та відкритим маркуванням себе як військовослужбовця (носіння форми);
- ▶ йдеться про такий ж рівень матеріальних винагород та гарантій, що і в інших військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях на стороні держави-учасниці конфлікту.

Таким чином, у цьому випадку можна стверджувати, що, згідно зі ст. 47 першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, не йдеться про найманство. Мова йде про осіб, що повинні мати право на дотримання їхніх прав як військовополонених.

Росія активно порушує ці права іноземних добровольців, що воюють за Україну. Кричущим був [випадок](#) засудження до страти окупаційною владою ОРДО (окремих районів Донецької області) іноземних добровольців – двох громадян Великої Британії та одного громадянина Марокко. Втім, вони були звільнені з полону, а реакція світової спільноти була однозначною – ці військовослужбовці мають права комбатантів, і з ними мали поводитися як із військовополоненими.

Хоча певні ускладнення можуть бути не лише через маніпуляції Російської Федерації, але й через вимоги законодавства окремих країн та його специфіку. Наприклад, перш ніж відправитися добровольцем в Україну, громадянин Чехії має отримати відповідний дозвіл від президента. Згідно з чеським [законодавством](#), громадянам цієї країни заборонено служити в іноземних збройних силах, але вони можуть звернутись за спеціальним дозволом до президента, і він може схвалити або відхилити таке прохання.

На офіційній сторінці Інтернаціонального легіону оборони України окремо наголошують: доброволець, що долучається до Легіону, є військовослужбовцем і комбатантом, і матиме усі відповідні права. Проте необхідно ретельно перевіряти законодавство країни походження добровольця на заборону служби в лавах іноземних збройних сил.

Стан і перспективи законодавчого врегулювання питання найманства в Україні

Питання декриміналізації таких активностей, як робота на приватний сектор безпеки і оборони за межами України, є дуже нагальним. Вже сьогодні, незважаючи на воєнний стан і серйозні обмеження для великої кількості ветеранів, на Україну дивляться як на джерело кадрів для роботи у ПВК та в секторі приватних послуг з безпеки загалом. Розуміння якості підготовки та цінності бойового досвіду, отриманого за роки війни, яку проти України розпочала Росія (дійсно і без перебільшень – унікального) нашими партнерами має й зворотну сторону. Вже зараз у закритих розмовах виникають питання щодо майбутнього врегулювання ринку приватних послуг з безпеки і оборони в Україні та необхідності контролю з безпекової точки зору.

Звісно, це питання не буде стосуватися лише Кримінального кодексу України або окремих актів, що зможуть врегулювати розмежування послуг з безпеки і оборони та найманства. Це ще й проблема з поствоєнним обігом зброї, ліцензуванням відповідних фахівців, питанням безпеки України загалом. Проте вже сьогодні варто визнати реальність – попит на експертизу наших фахівців у сфері безпеки буде тільки зростати. І такий інтерес фактично сформує ринок – адже для багатьох фахівців сфери відкриються серйозні матеріальні можливості. Тобто питання про долучення ветеранів російсько-української війни навіть не стоїть. Воно полягає лише в тому, чи бачитимуть ці люди можливість повертатись додому, оскільки сьогодні така діяльність цілком підпадає під визначення Кримінального кодексу в ст. 447 «Найманство». Дана стаття викладена у наступних формулюваннях:

Стаття 447. Найманство

1. Вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкодження діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.
2. Ті самі діяння, вчинені службовою особою з використанням службового становища, – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.
4. Участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.
5. Найманець звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, якщо він до притягнення до кримінальної відповідальності добровільно припинив участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомив про свою участь у конфлікті, воєнних або насильницьких діях або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами першою-третьою цієї статті, якщо в його діях немає складу іншого злочину.

Примітка: Під найманцем у цій статті слід розуміти особу, яка:

1. спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи території інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності;
2. бере участь у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди;
3. не є ні громадянином (підданим) сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті;
4. не входить до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються такі дії;
5. не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Тобто в сьогоденні викладенні стаття дозволяє засудити до реального терміну майже будь-якого представника сфери – можливо, окрім консультантів, які взагалі не проводять жодних дій зі зброєю. Дана стаття має бути скорегована з розумінням того, що наші спеціалісти стануть частиною ринку приватних послуг з безпеки та оборони, хочемо ми цього чи ні. Завдання полягає в тому, щоб вони мали змогу повертатись в Україну, не боячись бути засудженими за свою професію. І як раз для цього необхідно надати чіткі визначення того, що таке ПВК, і як в Україні здійснюватиметься ліцензування компаній та фахівців. Доцільним є підготувати відповідні проекти документів, і відповідні кадри для забезпечення такої діяльності (ліцензування та контролю).

Висновки і рекомендації для України

- ▶ Україна має наполягати на коректному вживанні термінології щодо злочинних дій Російської Федерації, а саме групи Вагнера, вчинених як проти України, так і проти інших держав – група Вагнера не може називатись приватною військовою компанією. Вживання даної термінології розмиває відповідальність Російської Федерації як держави за скоєні нею злочини, що є неприпустимим.
- ▶ Україна має більш активно доводити інформацію про статус іноземних добровольців та ті гарантії, які вони отримують від держави Україна як військовослужбовці регулярних збройних сил. Це не тільки допоможе протидіяти наративам російської пропаганди, які виливаються у конкретні воєнні злочини проти військовополонених, але й підсилить спроможності рекрутингу іноземних добровольців.
- ▶ МЗС цілком може взяти на себе роль, аналогічну до тої, яку взяв на себе Держдеп США, в тому, що стосується контролю над діяльністю майбутніх ПВК. МЗС здається оптимальним вибором і через те, що такий підхід не створює дисбалансу в силових структурах, відкидає будь-які звинувачення у тому, що «Україна взялася будувати власний Вагнер», та дозволяє балансувати бізнес-інтереси конкретних представників цієї сфери зайнятості та імідж держави, яку так чи інакше представляють усі її громадяни.
- ▶ Необхідно не лише трансформувати статтю Кримінального кодексу України щодо найманства, але й підготувати детальні пропозиції щодо проєкту Закону про регулювання приватних послуг у сфері безпеки і оборони. Такий проєкт має містити чіткі визначення ПВК, контракторів ПВК, порядку ліцензування та суб'єкта(ів) ліцензування.